

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЯРОВА МАРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 37. 013. 8 : 784 (477.43) «18/19» (043.3)

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СПІВАЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ПОДІЛЛІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТЬ)

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

НБ НПУ

100098017

Київ – 2011

8024

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, професор
ПЕЧЕНЮК МАЙЯ АНТОНІВНА,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка,
заступник декана педагогічного факультету
з наукової роботи та інформатизації
навчального процесу, професор кафедри методики
музичного виховання, вокалу і хорового диригування.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЩОЛОКОВА ОЛЬГА ПИЛИПІВНА
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, завідувач кафедри
фортепіанного виконавства та художньої культури;

кандидат педагогічних наук, доцент
ОМЕЛЬЧЕНКО АНЕТТА ІВАНІВНА,
Бердянський державний педагогічний
університет, доцент кафедри
музичного виховання та хореографії.

Захист відбудеться 21 квітня 2011 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, вул. Пирогова, 9, м. Київ – 30, 01601.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, за адресою: вул. Пирогова, 9, м. Київ – 30, 01601.

Автореферат розісланий 17 березня 2011 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Демократичні процеси, які відбуваються в Україні, модернізація освіти потребують вивчення прогресивних досягнень минулого вітчизняної історії педагогіки, зокрема мистецької. Осмислення історії розвитку вокально-хорової освіти в усій її багатоплановості, цілісності, складності й протиріччях можливе лише за умови дослідження культурно-мистецького процесу у різних вимірах: історичному, географічному, національному, музикознавчому, культурно-освітньому, жанровому тощо. Досить актуальною є потреба дослідження музичного життя Поділля, яке є мало висвітленим у вітчизняній музичній педагогіці. На сучасному історичному етапі назріла необхідність у детальному вивченні проблем співацької освіти різних регіонів України, які утворюють цілісний національний соціокультурний простір.

До подільського краю завжди була прикута увага дослідників. Починаючи від Ісаїї Кам'янецького, Герасима і Мелетія Смотрицьких, мандрівника Є. Челебі. У XVII-XVIII ст. з'явилися перші оригінальні історичні описи Поділля. Проте справжнє наукове вивчення регіону було започатковане в другій половині XIX – на початку XX ст. фундаментальними працями В. Антоновича, М. Грінченка, М. Грушевського, І. Крип'якевича, І. Огієнка, П. Чубинського, Ю. Сіцінського, К. Широцького та ін. У 20-ті роки XX ст. їх зусиллями була зроблена спроба обґрунтувати дослідження з поділлязнавства і підготувати до видання енциклопедію Поділля. Тому активно розроблялися дослідження в таких напрямках як історія, етнографія, природа, освіта, культура, персоналії краю, але на заваді втілення став авторитарний режим.

У дослідженні використані праці сучасних вчених у галузі вітчизняної історії педагогіки Л. Вовк, М. Гордійчука, М. Євтуха, Н. Калениченко, В. Кременя, В. Кузя, В. Смаля, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка та ін.; мистецької освіти, культури та музичного виховання – А. Болгарського, Б. Бриліна, С. Горбенка, В. Іванова, Л. Іванової, А. Завальнюка, І. Зязюна, Л. Масол, О. Михайличенка, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Шевнюк, В. Шульгіної, К. Шамаєвої, О. Щолокової та ін.; краєзнавства – Л. Баженова, О. Завальнюка, С. Кошилова, Л. Кушніра, В. Нестеренко, І. Сесака та ін.; мистецтвознавства – Л. Кияновської, О. Смоляка, С. Чернецького та ін.

Окрім питання історії розвитку вітчизняної регіональної музичної освіти і культури знайшли своє відображення у працях дослідників Н. Демченко („Гуманітарна освіта в рецепції славистів Лівобережної України (друга половина XIX – початок XX століття)”), А. Желан („Становлення та розвиток музичної освіти в Херсонській губернії (кінець XIX – початок XX століття)”), А. Мартинюк („Диригентсько-хорова освіта в музичній культурі України другої половини XX століття”), Я. Мельничук („Становлення та розвиток музичної освіти на Буковині (кінець XVIII – початок XX століття)”), Н. Олійник („Освітня діяльність земств Чернігівської губернії у другій половині XIX – початку XX століття”), В. Омельчук („Розвиток освіти Волині (друга половина XIX – початок XX століття”).

Результати аналізу широкого кола джерел свідчать, що історико-педагогічні аспекти проблеми становлення та розвитку музичної освіти Поділля майже не висвітлювалися в мистецько-педагогічних дослідженнях, за виключенням М. Гордійчука, Л. Іванової, В. Іванова, А. Завальнюка, у яких представлена творчість подільського педагога і композитора М. Леонтовича, у працях сучасних дослідників освіти і музичної культури Поділля М. Печенюк („Музиканти Кам'янецьчини”), П. Слободянюка („Культура Хмельниччини”), О. Смоляка („Пісенна обрядовість Південно-Західного Поділля”).

Не дивлячись на наявність фундаментальних праць, монографій, статей, присвячених як цілісним етапам, так і окремим розділам, на сироби узагальнити в історії і нарисах української культури, освіти й педагогіки цілі періоди розвитку, особливо в регіонах, багато загальних та окремих питань залишаються не вивченими. Мало дослідженою є музично-творча діяльність багатьох відомих та призабутих імен фахівців, які зробили великий внесок у розвиток музичної освіти і культури Поділля, а також України. Мистецька освіта та культура Подільського регіону, виділяється серед свосвідних за культурними традиціями і багатих на мистецькі здобутки інших регіонів України самобутніми традиціями, що сформувалися особливим чином у результаті особливостей історичного розвитку. Знаходяться на перехресті між Сходом і Заходом, Поділля, як і інші етнічні краї, а саме: Галичина, Закарпаття та Буковина акумулювали у своєму розвитку багаті національні та релігійні традиції, котрі перепліталися, синтезувалися між собою, іноді ж розвивалися у гострому протистоянні, утверджуючи власну неповторність.

Актуальність дослідження обумовлюється наступним:

- необхідністю дослідження історії мистецької педагогіки, особливостей розвитку музичної освіти подільського регіону для створення цілісної картини розвитку української національної освіти і культури;
- відсутністю у сучасній мистецькій освіті комплексного аналізу становлення музичної культури Поділля;
- значущістю здобутків музичної освіти Поділля у формуванні загальнонаціональних цінностей української освіти і культури;
- важливістю обраних хронологічних меж – періоду українського національного відродження (кінець XIX – початок XX ст.), у рамках якого відбулося становлення співацької освіти регіону та професіоналізація його основних сфер.

Актуальність вказаного напрямку досліджень, недостатня вивченість проблеми розвитку музичної освіти подільського краю зумовили вибір теми дисертаційного дослідження „**Становлення і розвиток співацької освіти на Поділлі (кінець XIX – початок XX століть)**”.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період кінця XIX – початку XX ст. Вибір нижньої межі зумовлений соціально-політичними і культурними змінами на території Російської імперії (1875 р.), до складу якої входила Подільська губернія; верхня – визначена початком історичних катаклізмів, які

привели до руйнації демографічних, економічних, культурних та історичних зв'язків Російської імперії, а згодом і української держави (1925 р.).

Мета дослідження: проаналізувати і висвітлити стан співацької освіти Поділля означеного періоду, здійснити педагогічний аналіз використаних джерел та розвідку педосліджених і малодосліджуваних сторінок педагогічної діяльності визначних постатей Поділля, з якими пов'язаний процес становлення і розвитку музичної освіти, а саме співацької, кінця XIX – початку XX ст.; виявити позитивні ідеї педагогів-музикантів; сформувати історично-достовірну картину розвитку регіональної співацької освіти та з'ясувати можливості використання її здобутків у сучасній музичній освіті.

Відповідно до мети були сформульовані наступні **завдання:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з досліджуваної проблеми.
2. Дослідити особливості становлення співацької освіти у навчальних закладах Поділля.
3. Визначити тенденції та основні закономірності формування та функціонування системи регіональної музичної освіти.
4. Проаналізувати музично-педагогічну діяльність визначних постатей Поділля.
5. Прослідкувати здобутки у співацькій освіті, проаналізувати історико-педагогічний досвід та визначити перспективні шляхи їх застосування в сучасній практиці національної школи в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана відповідно до планів науково-дослідної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, є складовою комплексної наукової теми „Інноваційні технології формування фахівця в умовах особистісно-орієнтованого навчання та ступеневої освіти” (номер державної реєстрації 0107U004349). Нами були досліджені особливості становлення співацької освіти Поділля, закономірності формування та функціонування системи регіональної музичної освіти краю; розроблена програма курсу „Історія української музичної педагогіки”.

Тема дисертації затверджена вченою радою Кам'янець-Подільського державного університету (протокол №4 від 27. 04. 2007 р.) і узгоджена у міжвідомчій Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології в Україні (протокол №5 від 27. 05. 2008 р.).

Об'єкт дослідження – музична освіта Поділля періоду кінця XIX – початку XX ст. в її історичному розвитку.

Предмет дослідження – процес становлення і розвитку співацької освіти на Поділлі.

Наукова новизна полягає в тому, що:

- *вперше* зроблена спроба комплексного дослідження розвитку музичної освіти на Поділлі;
- визначено особливості становлення музичної освіти Поділля, зокрема співацької;

- визначено тенденції та основні закономірності формування та функціонування системи регіональної музичної освіти;
- розкрито внесок подільських педагогів-музикантів у розвиток співацької освіти регіону;
- виявлено здобутки музичної освіти Поділля та історико-педагогічний досвід досліджуваного періоду та визначено перспективні шляхи їх застосування в сучасній практиці.

Подальшого розвитку набуло навчально-методичне забезпечення з дисциплін музично-теоретичного циклу.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної в дослідженні мети й розв'язання поставлених завдань застосовували такі методи: *джерелознавчий*, що дозволяє залучити архівний матеріал і відтворити процес діяльності навчальних закладів Поділля; *хронологічний*, що дає змогу осмислити взаємозв'язок суспільно-історичних процесів у динаміці та часовій послідовності та їх вплив на розвиток музичної освіти; *історіографічний*, що дозволяє простежити основні віхи еволюції музичної освіти; *аналітичний*, що дозволяє ознайомитися зі специфікою процесів розвитку співацької освіти в краї в зв'язку з об'єктивно-історичними передумовами; *теоретичний*, завдяки якому систематизуються, порівнюються знайдені й опрацьовані матеріали і вибудовується система функціонування співацької освіти Поділля.

Теоретико-методологічну базу дослідження склали проаналізовані і систематизовані філософські праці (Г. Ващенко, М. Грушевський, Г. Сковорода та ін.), історіографічні й краєзнавчі (Ю. Сіцінський, П. Чубинський та ін.), культурологічні (Д. Антонович, В. Антошок, М. Аркас та ін.), мистецтвознавчі дослідження (М. Грінченко, М. Гордійчук, В. Іванов, А. Іваницький, О. Цалай-Якименко, К. Шамаєва, К. Широцький, О. Шреєр-Ткаченко та ін.), нормативні документи освітянської галузі України (Концепція національного виховання, Державна національна програма „Освіта” (Україна XXI століття), Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті, Концепція 12-річної середньої загальноосвітньої школи, а також періодичні видання і архівні документи, присвячені музичній освіті і культурі Поділля, які дозволяють відтворити процес розвитку музичної освіти на території подільського краю. Найбільш дотичним дослідженням регіональної освіти є мистецтвознавча кандидатська дисертація Р. Римар „Хорове мистецтво Хмельниччини в контексті історичного процесу (друга половина XIX – початок XXI ст.)”.

Основними **джерелами дослідження** стали документи і матеріали, державного історичного архіву м. Києва; Кам'янець-Подільського міського архіву; державного архіву Вінницької області та Львівського міського архіву; проаналізовано законодавчі і нормативні акти, наукову і навчально-методичну літературу з історії музичної освіти XIX – початку XX ст., що зберігаються у перелічених архівах; проаналізовано й використано з теми дослідження публікації офіційних та неофіційних частин часописів Київських і Подільських „Губернских ведомостей” (1880-1917), „Подольских епархиальных ведомостей” (1880-1906), „Православного Подолія” (1907-1914), „Подолія” (1909-1914),

„Церковные ведомости” (1880-1918), красназвччі рубрики обласної та місцевої преси Хмельницької області радянської доби і незалежної України, часопису „Киевская старина” (1882-1906) та інші періодичні видання.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути впроваджені в навчальний процес вищих педагогічних навчальних закладів (дозволять збагатити і урізноманітнити лекційні курси з історії української музики, історії української музичної педагогіки), складуть основу відповідного спецкурсу і спецсемінару, розширять тематику курсових і дипломних робіт для студентів. Основні положення дисертації віддзеркалені у програмі курсу „Історія української музичної педагогіки” для вищих педагогічних навчальних закладів. Результати та матеріали дослідження можуть використовуватися викладачами вищих педагогічних і мистецьких навчальних закладів під час викладання історії музики, історії української музичної педагогіки та етнопедагогіки, культури, вчителями музики загальноосвітніх шкіл, шкіл різного типу навчання в класній та у позакласній роботі.

Розроблена програма впроваджена у навчально-виховну роботу зі студентами спеціальності „Музичне мистецтво” Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка №29 від 6. 05. 2010 р.), Інституту мистецтв Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 06/886 від 11. 05. 2010 р.), Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка № 450-40/03 від 30. 04. 2010 р.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (довідка №08/585 від 11. 05. 2010 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертації обговорювалися та отримали схвалення на: III Міжнародній науково-практичній конференції „Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (Київ, 2009), II Міжнародній науково-практичній конференції „Інновації у вищій освіті: проблеми та перспективи” (Кременець, 2010), Міжнародному науково-практичному семінарі „Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору” (Кам’янець-Подільський, 2010), на щорічних звітних науково-практичних конференціях Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2007-2010 рр.), Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (2007-2010 рр.).

Публікації. Результати наукового дослідження опубліковано у 15 одноосібних працях, з них – 8 у наукових фахових виданнях, 6 статей у збірниках матеріалів конференцій, програма курсу „Історія української музичної педагогіки”.

Структура і обсяг дисертації зумовлені логікою наукового пошуку і складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, переліку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 239 сторінок, з них – 179 сторінок основного змісту. Список використаних джерел складає 341 найменування. Робота містить 12 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми дослідження, розкрито ступінь її висвітлення у сучасній науковій літературі, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, теоретичні засади дослідження, методи дослідження, представлено наукову новизну, практичне значення, наведено відомості про зміст дослідницької роботи.

У першому розділі „Витоки, умови і фактори розвитку музичної освіти на Поділлі (кінець XIX – початок XX сторіччя)” розглянуті наступні питання проблеми: історико-педагогічні та культурно-мистецькі передумови становлення музичної освіти на Поділлі; співацька освіта у навчальних закладах духовного спрямування; музична освіта у середніх навчальних закладах світського спрямування. На основі вивчення й аналізу наукової літератури виявлено, що у названий період були сформовані зміст і структура музичної освіти та виховання учнів подільського краю. Основи її закладались у загальноосвітніх закладах (початкові школи, гімназії, семінарії), де діти отримували загальну підготовку й знання з музики та співу. Професійну музичну освіту надавали спеціальні та духовні заклади, які були покликані виховувати дітей у дусі служіння та розвитку музичної й духовної культури краю. Музична освіта трактувалась як невід’ємна складова загального розвитку особистості й займала чільне місце у системі національного виховання підростаючого покоління.

Важливими осередками навчання хорового співу були духовні навчальні заклади (церковно-приходські школи, єпархіальні училища, гімназії, духовна семінарія). Обсяг отриманих знань, а також з хорового диригування (в семінарії), дозволяв багатьом вихованцям навчальних закладів стати хоровими диригентами. Серед вихованців духовних навчальних закладів – М. Леонтович, О. Кошиць, К. Стеценко, П. Козицький.

Досліджувану проблему розглянуто в контексті історичних та педагогічних знань; охарактеризовано теоретичні засади дослідження, історико-педагогічні та культурно-мистецькі передумови становлення музичної освіти на Поділлі, дається характеристика співацької освіти навчальних закладів духовного спрямування, розглядається музична освіта середніх навчальних закладів світського спрямування.

Нами з’ясовано, що у другій половині XIX ст. у середніх навчальних закладах Поділля особлива увага приділялася предметам „Співи” та „Музика”. Продовжуючи традиції „церковного співу” серед учнів гімназій та училищ, „співи” трансформувалися у предмет, що ознайомлював з творами світського спрямування. З появою „Просвіти” в 1906 році хори і оркестри міста виконували твори українських композиторів М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця. Проте, в освітніх закладах підпорядкованих імперській політиці, суворо заборонялося і всіляко стримувалося пропагування національно-патріотичних ідей, виконання музичних творів українських композиторів.

Аналізуючи навчальні програми та програми виступів музичних колективів пересвідчуємося, що рівень музичної освіти в гімназіях був досить високим:

– вихованці світських навчальних закладів отримували знання і практичні вміння не тільки з хорового співу, але й навчалися гри на музичних інструментах;

– шкільні програми передбачали поступове ознайомлення з музичною грамотою, церковним канонічним співом та творами світського мистецтва, досягнення достойного рівня навчання сольного співу.

Виявлено, що наприкінці XIX ст. співацька наука в навчальних закладах України не регламентувалася спеціальними програмами та обов'язковими вимогами, тому і посідала скромне місце в системі навчання. Вона передбачала передусім знайомство з основами хорового співу, який супроводжував літургійні служби. На початку XX ст. музичне навчання активізувалося, що сприяло професійному зростанню мистецьких кадрів.

Поділля – багатонаціональний, багатовекторний в етнокультурному відношенні регіон України, культурна традиція якого формувалась не лише на духовно-культурних надбаннях народу, але й природно увібрала в себе елементи традицій польського, російського, єврейського, молдовського, вірменського середовища. Спілкування представників різних етнічних громад на території краю відбувалося не завжди виключно позитивно, проте загалом, безперечно, було плідним для всіх мешканців краю. З одного боку, вони співпрацювали в різних галузях, тому і природно взаємодіяли у мистецьких та просвітницьких формах діяльності, що часто було зумовлено економічною співпрацею. З іншого боку, кожна нація намагалася зберегти неповторність духовних традицій, плекала свої звичаї. Композитори, педагоги та музично-громадські діячі А. Коціпінський, М. Завадський та ін., писали свої твори на основі фольклорно-етнографічних записів, здійснених у гущі народу, правдиво відображали в оповіданнях, повістях, поемах побут, звичаї, традиції і прагнення населення Подільського краю. Вони намагалися зрозуміти об'єктивні причини його боротьби за своє звільнення проти панування польських аристократів на етнічних українських землях і, таким чином, утверджували авторитет української нації в польському середовищі, а їх описи України, її фольклору та етнографії є цінним джерелом до вивчення історії народу та популяризації його культури в інонаціональному середовищі.

У другому розділі „Музично-просвітницька робота діячів та музичних товариств Поділля” нами зроблено аналіз змісту музичних навчально-методичних видань досліджуваного періоду, музично-теоретичної підготовки вчителів музики в навчальних закладах Поділля, обґрунтовуються музично-просвітницькі традиції та педагогічні погляди просвітителів Поділля; розглядаються важливі питання, такі як роль ліричних пісень та лірників Поділля у просвітництві, досліджується діяльність музично-просвітницьких діячів Поділля та роль „Просвіти” і музичних товариств у мистецькому житті краю. У дисертації стверджується, що визначні хронологічні межі дослідження співацької освіти Поділля

(кінець XIX – перша третина XX ст.) є важливими для дослідження історії українського музичного мистецтва, його розвиток відбивав загальне піднесення музичної культури, формування професійних засад хорового мистецтва і становлення композиторської школи. З усіх галузей музичної творчості найбільш розвинутою у зазначений період була хорова культура, яка поєднала в собі найбагатші народні співацькі й творчі традиції, що позитивно вплинуло на розвиток співацької освіти.

З'ясовано, що розвиток співацької освіти Поділля представлений також аматорським та професійним напрямом. Специфіка лірницького мистецтва досліджена в роботах М. Возняка, В. Гнатюка, А. Гуменюка, А. Димінського, К. Квітки та ін., де доведено, що із занепадом козаччини лірники зрівнялися з кобзарями й їхній репертуар наблизився й змішався з кобзарським. Мистецтво лірників відрізнялося від них не тільки музичними інструментами і репертуаром, а більше абстрактно-релігійним і дидактичним характером, хоча не можна чітко розмежувати їхній репертуар; виконували музично-поетичні твори, які відігравали велику роль у громадському і культурному житті України. Репертуар лірників XIX ст. залежав від місцевих традицій, конкретних історичних умов, світогляду виконавців та їхніх художніх смаків, попиту слухачів, тому впродовж сторіччя лірницький репертуар не був сталим і однаковим. Пропагуванням мистецтва лірників Поділля займалися К. Грушевська, С. Іваницький, С. Сіцінський, які збирали матеріали про лірників, записували їх твори, читали лекції про народних співців та музикантів, організовували їх виступи. Сучасні історики, етнографи і краєзнавці Б. Кирдан, А. Омельченко, Л. Кононова, М. Трембіцький плідно продовжуючи традиції мистецтвознавців, у своїх дослідженнях висвітлюють розвиток лірницького мистецтва на Поділлі. Вивчення побуту, творчості і виконавської манери народних співців-лірників Поділля, їх епічних творів допомагає висвітленню багатьох сторінок історії Поділля, розвитку світогляду населення, музичного фольклору, літератури та різних жанрів народного мистецтва.

Діяльність багатой низки композиторів, освітніх установ, окремих творчих спілок, товариств значно вплинула на розвиток теорії і практики музичної освіти України. Характерною ознакою мистецького життя краю означеного періоду було створення різноманітних культурно-громадських осередків: читалень, народних шкіл, народних домів, товариств. „Просвіта” у Кам'янці-Подільському була осередком культурно-освітнього і національно-політичного українського руху на Поділлі. У коло товариства „Просвіта” згуртовувалися кращі ідейні місцеві сили, її члени виконували просвітницьку діяльність. Опанування досвідом просвітянських організації дало змогу скористатись їх позитивними досягненнями для зміцнення української державності, утвердити нинішні здобутки.

Серед видатних діячів у сфері музичної культури, які мали значний вплив на формування загальної музичної культури регіону, з одного боку, та на формування традицій шкільної музичної освіти – з іншого, є педагогі-

музиканти, громадські діячі, такі як Т. Ганицький, В. Заремба, З. Комінек, О. Кошиць, М. Леонтович, В. Приходько, К. Стеценко. У співацькій освіті України зазначеного періоду однією з провідних тенденцій став інтенсивний розвиток церковного співацького навчання, представниками якого були А. Кривецький, І. Ленехін, Ю. Богданов, Є. Рогальський.

Аналіз наукової літератури з досліджуваної проблеми дозволив виявити, що найбільш прогресивні автори трактували сутність навчання церковного співу для дітей як значущу складову їх загального культурного розвитку. При цьому значна увага приділялася забезпеченню усвідомленості співу, доступності його для дитячого сприйняття. До певної міри означені завдання реалізовувалися через відповідні варіанти поєднання церковного співу та народної пісні, що забезпечувало вищий рівень розуміння та сприйняття духовного співу. Саме тому культивувалося значення формування художнього смаку у дітей, основний потенціал якого черпався, передусім, у змісті духовного співу. Все це свідчить про те, що автори підручників, у зазначений період, працювали над тим, щоб навчання церковного співу зробити значущим фактором виховання дітей, їх культурного розвитку, залучення до високих культурних цінностей.

У підручниках знайшли відображення поєднання теоретичної та практичної складових змісту, що свідчить про намагання відійти від схоластичного навчання, інтегрувати розуміння суті процесу духовного співу з методикою його реалізації. Що стосується методів та прийомів навчання, то значна їх частина становить цінність і використовується у модернізованому варіанті у сучасній практиці навчання співу дітей.

У третью розділі „Теорія і практика музичного навчання та виховання на Поділлі” висвітлені питання забезпечення навчальних закладів навчально-методичною літературою, охарактеризована музично-теоретична підготовка вчителів музики в навчальних закладах Поділля, розкрито музично-просвітницькі і педагогічні погляди просвітителів Поділля.

Головними проблемами розвитку музичної освіти на Поділлі кінця XIX століття вважаємо застарілість підручників з методик викладання; незадовільне матеріальне становище шкіл; підпорядкованість навчальних закладів і всього змісту освіти Святому Синоду, з одного боку, і Міністерству народної освіти – з іншого; останнє уповільнювало доступ світської музики до шкіл, особливо парафіяльних; професійна некомпетентність учителів (переважно дяків) початкових шкіл, які не могли забезпечувати належний рівень викладання музики і співу.

Для духовної музичної освіти Поділля XIX – початку XX ст. характерною була ознака домінування навчання хоровому співу перед навчанням інструментальної музиці.

Музично-просвітницькі й педагогічні погляди, діяльність просвітителів Поділля спрямовувалася на розвиток співацької освіти і культури Поділля. Діяльність музичних товариств а також Подільської „Просвіти” значною мірою зумовлена тісною співпрацею з композиторами О. Кошицем, М. Лисенком,

К. Стеценком, з „Союзом співацьких і музичних товариств” (з 1907 року перейменовано в „Музичне товариство імені Миколи Лисенка”), „Галицьким музичним товариством”, товариствами „Гармонія”, „Лютня”, „Ехо” та ін.). Така спрямованість діяльності товариств спричинила інтенсивну хорову творчість українських композиторів. Репертуар хорових колективів охоплював також фольклорну пісенно-хорову спадщину слов'янських народів, кращі зразки західноєвропейської хорової класики.

У першій половині 80-х років XIX ст. активізується обговорення підручників. Основна педагогічна думка поступово прийшла до глумачення підручника, як важливого засобу розв'язання таких взаємопов'язаних завдань:

- 1) підвищення якості знань на основі глибокого осмислення суттєвих фактів, засвоєння понять, що відносяться до різних рівнів ієрархічної структури знань;
- 2) раціональний та послідовний виклад матеріалу з одного боку доступний, а з іншого – науковий;
- 3) розвиток розумової самостійності учнів;
- 4) зміст підручника повинен визначатися основними напрямками діючих програм, представляти їх зміст у конкретному вигляді, одночасно уточнюючи, розвиваючи і вдосконалюючи їх.

На початок 80-х років XIX ст. учителі співу користувалися підручниками різних авторів, різних видань і видавництва, найменування яких регламентувалися Св. Синодом. Насамперед, це підручник М. Карасьова „Методика співу”, який упродовж трьох десятиліть (з 1890 до 1917 р.) витримав двадцять одне видання; В. Фатєєва, А. Ушакова, К. Альбрехта, Ю. Богданова, С. Смоленського, Д. Соловійова (з 1875 по 1917 р. витримав тринадцять видань), М. Потулова, О. Рубця. Перерахованими підручниками користувалися у навчальних закладах усіх рівнів, лише для семінарії існувала спеціальна навчально-методична література, яка відповідала вимогам вищого закладу. Сільські вчителі віддавали перевагу традиційним та більш схоластичним підручникам, які видавав навчальний комітет при Св. Синоді (видання безкоштовне, тому книги були доступними).

Проаналізувавши підручники та інші методичні матеріали, що стосуються проблеми навчання учнів церковного співу, ми визначили такі їх ознаки: а) цільова спрямованість та концептуальні позиції щодо навчання дітей церковного співу; б) методично-технологічна складова процесу, що відображає методичні знахідки авторів підручників; в) наявність типових недоліків, що зумовили низьку продуктивність процесу навчання і, відповідно, не отримали свого розвитку в перспективі.

Перед педагогічною наукою стояло важливе завдання, яке стосувалося організації шкільного навчання, що вимагало створення програм й підручників з усіх дисциплін. Щодо програм з методики навчання співу, то їх не було. Практичні знання та співацькі навички учні здобували під час практики у церковних школах, що існували при навчальних закладах, та під час співу в церковному хорі. Якість викладання співів та музики залежало у великій мірі від забезпечення методичною літературою, яка є важливим чинником якісної навчальної діяльності учнів.

Праці методистів, педагогів і композиторів О. Архангельського, Ю. Богданова Н. Єрошенка, М. Кашкіна, Г. Львова, В. Металлова, П. Мироносильського, А. Преображенського, М. Потулова, О. Пузиревського, В. Розумовського, О. Рубця, С. Смоленського, Д. Соловійова, А. Фатєєва відігравали помітну роль у засвоєнні вихованцями теоретичних знань і усвідомленні окремих методичних положень, які вони використовували у своїй педагогічній діяльності.

Аналіз характеру підготовки вчителів співу та музики у кінці XIX – початку XX ст. на Поділлі дає можливість прослідкувати два шляхи професіоналізації педагогічних кадрів. Перший – пов'язаний із системою церковно-духовних закладів, що впродовж сторіч готували також і вчителів для шкіл, а другий – більш наближений до академічної школи, формування якої розпочалося в другій половині XIX ст. І в першому, і в другому випадку система підготовки вчителів музики і співу будувалася на засвоєнні практичних навичок, що здійснювалося безпосередньо в процесі роботи. У кінцевому результаті навчання зводилося до вивчення церковних піснеспівів, основ теорії музики, вироблення диригентської техніки.

У розвитку співацької освіти особливо виразно простежуються такі провідні тенденції, як публікація підручників та статей з питань музичного виховання та хорового співу (Д. Білобрицький, Ю. Богданов, В. Верховинець, Ф. Колєсса, М. Леонтович, К. Стеценко). Плідна діяльність Товариства ім. М. Леонтовича (1923 р.) здійснюється за такими основними напрямками як, консолідація мистецьких сил в Україні, підтримка творчих зв'язків з діячами освіти і культури інших регіонів України, сприяння творчій діяльності педагогів-музикантів, системна розробка проблем музичної педагогіки, заснування і підтримка художніх колективів, активізація пошукової діяльності вчених з вивчення національної освіти і культури; діяльність курсів церковного співу на Поділлі. За час їх функціонування склалася відпрацьована система додаткової підготовки вчителів, яка дала можливість великій кількості педагогічних кадрів поглиблювати знання, вивчати нові прогресивні методи навчання, вдосконалювати диригентську майстерність, ділитися досвідом у справі організації і керування хором, ознайомлюватися з нотною літературою та новими навчальними підручниками.

Позитивним фактором, що якісно впливав на рівень підготовки та забезпеченість учителями співу міських і сільських шкіл у зазначений період, стало збільшення кількості навчальних закладів.

Еволюція різносторонніх процесів в українському шкільництві кінця XIX – початку XX ст. великою мірою позначена впливом професійного досвіду та педагогічних систем окремих митців-педагогів.

Провідним навчальним закладом була Подільська духовна семінарія. Незважаючи на те, що вона була духовним закладом, за давньою традицією тут весь час готували вчителів співів. Успішній навчальній роботі семінарії сприяв і вдалий добір викладацького складу – всі вчителі співів мали

високопрофесійну підготовку, що створювало сприятливу атмосферу для викладання саме цього предмета.

Викладач Подільської духовної семінарії А. Кривецький склав першу програму з церковного співу, яка була затверджена училищною радою при Святому Синоді і надрукована в Календарі для духовенства в 1883 р., педагог порушив питання про зміни в організації навчального процесу і реорганізацію роботи хорового класу для забезпечення церковних колективів кваліфікованими музикантами. З цією метою він і розробив цю програму, в якій запропонував струнку систему навчання співу.

Значний внесок у розвиток педагогічної думки і музикознавства на Поділлі наприкінці XIX – початку XX ст. зробив український педагог, хормейстер, дослідник церковного співу, культурно-громадський діяч Ю. Богданов. Результатом педагогічної роботи Ю. Богданова в семінарії стало створення ним програми з церковного співу, яка була укладена таким чином, що у ній, починаючи з 1 по 6 клас переважав простий церковний обіходний піснеспів, що тоді рекомендувалося відповідними постановами. Теоретичні та історичні відомості повідомлялися учням лише суттєві. В усіх класах семінарії, у випадку потреби і щоб уникати перевтоми учнів, учителю дозволялося урізноманітнювати уроки, вводячи в теоретичні уроки практичні вправи і навпаки.

Надзвичайно знаковою постаттю є В. Петр (1842-1923 рр.) – людина різносторонніх талантів: вчений-філолог, історик, громадський діяч, скрипаль, один із організаторів заснування Кам'янець-Подільського філармонічного товариства, метою якого було організація концертів, нотних бібліотек. Наукова діяльність В. Петра знайшла своє втілення в друкуванні статей у різних виданнях філологічного змісту, таких як журнал Міністерства народної освіти, Циркуляр Одеського навчального округу, у виданнях Київського відділу товариства класичної філології і педагогіки, у звітах Одеської, Кам'янець-Подільської і Києво-Печерської гімназій, у чеському філологічному журналі „Крок“, у німецькому журналі з порівняльної філології Беценберга та ін. В. Петр запровадив прогресивний на той час історико-порівняльний метод, що застосовувався у багатьох науках, і ліг в основу принципу історизму в сучасному музикознавстві та суміжних галузях наук.

Яскравим історичним прикладом співацької освіти є постать М. Леонтовича, яка охопила собою цілу епоху в розвитку музичної освіти. Основою точного і виразного співу М. Леонтович вважав роботу над правильним диханням, радив дотримуватися гігієни співу. Наголошував на обов'язковості виховання музично-ритмічного і ладового чуття, музично-слухових уявлень і пам'яті. М. Леонтович припускав, що розвитку музичного слуху сприяють такі фактори: студіювання пісень напам'ять; ритмічні вправи без ног; слухові мелодійні вправи; запис ритмічного диктанту; спів ритмічних зразків, мелодій з аркуша; запис нескладних мелодійних диктантів. М. Леонтович наполягав на обов'язковому навчанні всіх дітей нотної грамоти і письму, а розпочинати навчання пропонував з безнотного співу („по слуху“) на

основі народних мелодій. Розвиток слуху стояв на першому плані і передував вивченню нотної грамоти. Саме ж засвоєння нотного співу педагог радив починати із вивчення інтервалів мажорних акордів. Величезного значення М. Леонтович надавав ритмічному вихованню, яке вбачав основою музичної грамотності.

Вагомий внесок у розвиток музичної освіти на Поділлі зробив Т. Ганицький – педагог, просвітитель, скрипаль, композитор та диригент, який організував у Кам'янці-Подільському першу музичну школу і перший симфонічний оркестр, його брат Ігнацій заснував музичну школу в Барі. 1907 року Т. Ганицький об'єднав усіх музикантів Поділля – професіоналів і любителів музики у „Подільське музичне товариство”, яке він сам і очолив. У створеному ним симфонічному оркестрі професор виступав не тільки як диригент, а й як соліст-скрипаль.

У перші роки радянської влади Народні консерваторії були відкриті в багатьох містах (Києві, Харкові), але найпершим закладом такого типу в Україні стала Народна консерваторія в Кам'янці-Подільському, яка була заснована 19 серпня 1920 року. Очолив роботу Народної консерваторії М. Грінченко (1921-1922 рр.), який працював у Кам'янець-Подільському державному Українському Університеті. Діяльність Народної консерваторії давала змогу розгорнути роботу зі створення широкої сітки музичної освіти на Поділлі як для дітей так і для дорослих.

Система музичної освіти на Поділлі була підготовлена плеядою видатних музикантів, педагогів, композиторів, співаків, які були уродженцями Подільської губернії і ті, що присвятили цьому регіону своє творче життя.

Дослідження показало, що розвиток співацької освіти Поділля відбувався у складних суспільно-історичних і національних умовах, що вплинуло на становлення загальної музичної освіти у навчальних закладах Подільського краю, функціонування системи регіональної музичної освіти.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз наукової літератури, архівних документів, преси, даних, отриманих у бесідах з діячами музичної освіти, дозволили об'єднати в цілісну картину історичні факти розвитку співацької освіти на Поділлі і зробити наступні висновки.

1. Музична освіта Поділля впродовж тривалого кількасотрічного періоду не просто відображає ті складні історичні процеси, які відбувалися у краї, але й є такою, що сформувалася як особливе регіональне явище в цілісній українській і ширше – європейській традиції. Проведене дослідження переконливо показало наскільки різноманітними і багатограними були теоретичні засади розвитку музичної освіти і культури Поділля. Тут відіграли суттєву роль духовні та освітні осередки, аматорські товариства, передусім „Просвіта”, і професійні навчальні заклади. Діяльність осередків, музичних товариств, навчальних закладів залишили свій слід у формах і пріоритетних напрямках діяльності

навчальних закладів сучасності. Важливу роль в історії музичної освіти Поділля відіграла Кам'янець-Подільська духовна семінарія, перший навчальний заклад у регіоні, який за роки свого існування підготував значну кількість викладачів співу для училищ і шкіл духовного відомства. Через своїх випускників Подільська духовна семінарія впливала на розвиток співацької освіти в регіоні і була провідником музичної культури, формувала педагогічні кадри, поширювала культуру хорового співу. Кам'янець-Подільський Український Університет в роки державницьких переворотів довгий час залишався чи не єдиним в Україні осередком і полем професійної, культурно-освітньої діяльності багатьох представників української професури, закладом стабільної підготовки національної інтелігенції, а також і вчителів музики.

2. Особливостями становлення музичної освіти Поділля досліджуваного періоду є:

- соціокультурна закономірність „діалогу ментальностей”, що виявляється у становленні та функціонуванні специфічних регіональних традицій, котрі накладаються на загальнонаціональні й універсальні норми мистецького буття, пов'язані зі становленням і вагомою діяльністю освітніх закладів різного типу;

- формування та функціонування системи регіональної музичної освіти, чому сприяли історичні передумови розвитку і становлення української музичної освіти і культури, багатогранні поліетнічні зв'язки. Інтенсивна взаємодія польської, єврейської, вірменської, молдовської, російської та інших мистецьких традицій з автохтонною українською сформували і виплекали плеяду подільських композиторів, поетів, музикантів, науковців-гуманістів. Великий внесок у музичну культуру краю зробили діячі польського та чеського походження, які з глибокою повагою ставилися до українського мистецтва і намагалися глибше пізнати його традиції.

3. Подільський край завжди гостро реагував на тенденції загальнонаціонального розвитку:

- у характері підготовки вчителів співу прослідковується такі шляхи професіоналізації педагогічних кадрів, що пов'язані із системою церковно-духовних закладів, які впродовж сторіч готували також і вчителів для шкіл, та з більш наближеним до академічної школи, формування якої розпочалося в другій половині XIX ст.;

- система підготовки вчителів музики і співу будувалася на засвоєнні практичних навичок, що здійснювалися безпосередньо в процесі роботи, на вивченні церковних піснеспівів, диригентської техніки та основ теорії музики;

- розвивалася діяльність курсів церковного співу, за час їх функціонування склалися відпрацьована система додаткової підготовки вчителів, яка дала можливість великій кількості педагогічних кадрів поглиблювати знання, вивчати нові прогресивні методи навчання, вдосконалювати диригентську майстерність, ділитися досвідом у справі організації і керування хором, ознайомлюватися з нотною літературою та новими навчальними підручниками;

– функціонування музичних колективів Поділля тісно пов'язане і з духовним піднесенням у час короткотривалого життя Української Народної Республіки. Діяльність Товариства імені М. Леонтовича здійснювалася за такими основними напрямками як консолідація мистецьких сил в Україні, підтримка творчих зв'язків з діями освіти і культури інших регіонів України, сприяння творчій діяльності педагогів-музикантів, системна розробка і розв'язання питань музичної освіти, заснування і підтримка художніх колективів, активізація пошукової діяльності вчених з вивчення національної освіти і культури.

4. З історією Поділля пов'язана діяльність таких знакових постатей в регіональній а також українській музичній освіті та культурі, як Д. Білобрицький, Ю. Богданов, Т. Ганицький, В. Заремба, З. Комінек, А. Коципінський, М. Леонтович, М. Литвиненко-Вольгемут, В. Петр, О. Приходько, К. Стеценко. Здійснювалася публікація підручників та статей з питань музичного виховання та хорового співу (Д. Білобрицький, Ю. Богданов, В. Верховинець, Ф. Колесса, М. Леонтович, К. Стеценко). Представниками церковного співацького навчання, зазначеного періоду, є А. Кривецький, І. Лепсхін, Ю. Богданов, Є. Рогальський. А. Кривецький першим запропонував струнку систему навчання співу, склав програму з церковного співу, яка була затверджена училищною радою при Святому Синоді, надрукована в Календарі для духовенства (1883 р.). Педагог порушив питання про зміни в організації навчального процесу і реорганізацію роботи хорового класу для забезпечення церковних колективів кваліфікованими музикантами. За програмою церковного співу Ю. Богданова (з 1 по 6 кл.) учителю дозволялося урізноманітнювати уроки, вводячи в теоретичні уроки практичні вправи і навпаки. Вагомий внесок у розвиток музичної освіти на Поділлі зробив Т. Ганицький – педагог, просвітитель, скрипаль, композитор та диригент, який організував у Кам'янець-Подільському першу музичну школу (1903 р.) і перший симфонічний оркестр, „Подільське музичне товариство” (1907 р.), І. Ганицький заснував музичну школу в Барі (зараз Вінницька область). В. Петр – організатор заснування Кам'янець-Подільського філармонічного товариства, метою якого була організація концертів, нотних бібліотек. Наукова діяльність В. Петра знайшла втілення в друкуванні статей у різних виданнях, таких як журнал Міністерства народної освіти, Циркуляр Одеського навчального округу, у виданнях Київського відділу товариства класичної філології і педагогіки. Яскравим історичним прикладом співацької освіти є постать М. Леонтовича, яка охопила собою цілу епоху в розвитку музичної освіти.

5. Не дивлячись на те, що співи в навчальних закладах Поділля досліджуваного періоду не були основним предметом, література, присвячена проблематиці викладання цього предмета, було достатньо різноманітною, яку систематизували таким чином:

а) підручники для навчання (з церковного співу, з теорії музики та гармонії, з історії церковної музики, нотні хрестоматії);

- б) методичні посібники для вчителів, нотна література;
- в) педагогічна періодика з методики викладання церковного співу.

6. Результати проведеного нами дослідження переконливо свідчать, що співацька освіта Поділля постає цілісним і динамічним явищем, є важливим компонентом розквіту української мистецької освіти загалом. За означений період музичне мистецтво Поділля зазнало значної еволюції, реальні здобутки педагогічного досвіду дали можливість виявити перспективні шляхи їх застосування в сучасній практиці національної школи в Україні:

- розвиток хорового співу став найбільш поширеним видом музикування в краї, який зростає як зі світськими, так і сакральними інституціями, але особливого значення набув у церковній сфері, оскільки саме там створювалися відповідні умови для отримання ґрунтовної співацької освіти. Наприкінці XIX ст. одним із завдань навчальних освітніх закладів було ознайомлення з основами музичної грамоти, „церковного співу” і виховання освічених музикантів. Професійна музична освіта з’явилася у Подільському краї лише на початку XX ст., із заснуванням у Кам’янець-Подільському музичної школи Т. Ганицьким;

- навчальні хорові колективи обслуговували не тільки церковні богослужіння, вони брали участь у світських заходах – вокально-літературних вечорах, тематичних концертах. Діяльність хору і оркестрів духовної семінарії, чоловічого і жіночих училищ мали позитивний вплив на становлення і розвиток мистецького руху на Поділлі і розглядається як одна з передумов творення музичної культури і освіти краю на наступних етапах розвитку;

- за сприяння „Просвіти”, музичних товариств активізувалася національно-патріотична самоідентифікація українського населення, з’явилися – музичне товариство „Кобзар”, Український Національний хор, Народна консерваторія, музичний факультет при Кам’янець-Подільському Українському Університеті, музична школа, які організовували концертні виступи і популяризували класичні твори й українську пісню. Концертні програми того часу довели здатність хорового мистецтва до синтезу з іншими видами, зокрема, інструментальним виконавством, театральними виставами.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми, її розв’язання у подальшому може проводитися у напрямі дослідження розвитку музичної культури Поділля, адже багато цікавих творчих починань знаходяться в пошуку. Тому основна мета поданої роботи мислилась як спроба підсумувати і осмислити багаті культурно-освітні традиції краю в минулому. Подальшого вивчення потребують питання перспективного впровадження окремих методик співацької освіти і виконавства у практику сучасного навчання.

ПУБЛІКАЦІ АВТОРА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Програма

1. Ярова М. В. Історія української музичної педагогіки : програма // М. В. Ярова. — Хмельницький, 2010. — 20 с.

Статті у наукових фахових виданнях

2. Ярова М. В. Національне відродження України і виховання молоді засобами народно-пісенної творчості / М. В. Ярова // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 14, Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. — К., 2009. — Вип. 7 (12). — С. 24-28.
3. Ярова М. В. Ігнацій Ян Падеревський – видатний піаніст і композитор. / М. В. Ярова // Зб. наук. праць : Педагогічна освіта : теорія і практика. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Вип. 3. — С. 325-328.
4. Ярова М. В. Розвиток національної музично-педагогічної освіти (20-30 рр. ХХ ст.) / М. В. Ярова // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія педагогічна. — Кам'янець-Подільський, 2008. — Вип. 15 — С. 220-222.
5. Ярова М. В. Розвиток музичної освіти України (1917-1933 рр.) / М. В. Ярова // Зб. наук. праць. Педагогічна освіта : теорія і практика. Кам'янець-Подільський, 2010. — Вип. 4. — С. 116-122.
6. Ярова М. В. Аналіз змісту шкільних програм з музики щодо місця вокально-хорової роботи у структурі уроку / М. В. Ярова // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. — Кам'янець-Подільський, 2007. — Вип. 13. — С. 229-232.
7. Ярова М. В. Розвиток дитячого хорового мистецтва / М. В. Ярова // Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету. Серія педагогічна. — Кам'янець-Подільський, 2006. — Вип. 9. — С. 188-190.
8. Ярова М. В. Хорова спадщина українських композиторів — основний методичний матеріал для дитячих хорових колективів / М. В. Ярова // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету Серія педагогічна. — Тернопіль, 2008. — № 1 — С. 63-67.
9. Ярова М. В. Теоретична та практична значущість творчості М. Д. Леонтовича у розвитку вокально-хорової освіти / М. В. Ярова // Зб. наук. праць. Педагогічна освіта : теорія і практика. Кам'янець-Подільський, 2010. — Вип. 6. — С. 286-293.

Статті у збірниках наукових праць та матеріалів конференцій

10. Ярова М. В. Розвиток ліричного мистецтва Поділля / М. В. Ярова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету. — Кам'янець-Подільський, 2007. — Вип. 6. — С. 179-180.
11. Ярова М. В. Сучасний стан, проблеми розвитку хорового мистецтва / М. В. Ярова // Збірник наукових праць Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. — 2007. — С. 159-160
12. Ярова М. В. Внесок подільських педагогів – музикантів у вокально-хорову освіту України (кінець ХІХ – початок ХХ сторіччя) / М. В. Ярова // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного ун-ту ім. Івана Огієнка. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Вип. 8. — Т. 2. — С. 89-90.

13. Ярова М. В. Роль „Просвіти” в музичному житті Поділля (друга половина XIX – початок XX ст.) / М. В. Ярова // Четверті педагогічні читання пам’яті М. М. Дарманського : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії. — 2 квітня 2009. — С. 170-171.
14. Ярова М. В. Розвиток гімназійної освіти Поділля (кінець XIX – початок XX ст.) / М. В. Ярова // Мистецька спадщина Поділля у контексті полікультурного європейського простору : матеріали міжнародного науково-практичного семінару. — Кам’янець-Подільський : К-ПНУ ім. І. Огієнка, ред.-вид. відділ, 2010. — С. 68-74.
15. Ярова М. В. Новаторство видатних постатей музичної освіти України в музичній педагогіці (друга половина XIX – початок XX сторіччя) / М. В. Ярова // Кременець : КОГП, 2010. — Вип 1. — С. 141-146.

Ярова М. В. Становлення і розвиток співацької освіти на Поділлі (кінець XIX - початок XX століть). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2011.

Дисертація присвячена історико-педагогічному аналізу становлення та розвитку співацької освіти на Поділлі. Здійснено науковий аналіз процесу становлення, особливостей розвитку музичної освіти у навчальних закладах регіону, її взаємозв’язку з просвітницькими організаціями Поділля; проаналізовано історичні передумови формування співацької освіти на Поділлі, які пов’язані із системою церковно-духовних закладів; розкрито музично-педагогічну діяльність відомих і маловідомих в Україні педагогів-музикантів, викладачів співу; проаналізовано зміст навчально-виховного процесу з вокально-хорової підготовки фахівців у навчальних закладах, шляхи професіоналізації педагогічних кадрів; узагальнено здобутки у співацькій освіті, історико-педагогічний досвід та визначено перспективні шляхи їх застосування в сучасній педагогічній практиці України.

Основні результати дослідження можуть використовуватися у розробці методики викладання музично-теоретичних дисциплін вищих і середніх навчальних закладів освіти, культури і мистецтв; написанні підручників та посібників з історії музичної педагогіки та етнопедагогіки, історії української музики.

Ключові слова: співацька освіта, музична освіта, педагоги-музиканти, навчальні заклади, Поділля.

Яровая М. В. Становление и развитие певческого образования на Подолье (конец XIX – начало XX веков). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – 2011.

Диссертация посвящена историко-педагогическому анализу становления и развития певческого образования на Подолье. Осуществлен научный анализ

процесса становления, особенностей развития музыкального образования в учебных заведениях региона, его взаимосвязи с просветительскими организациями Подолья; проанализированы исторические предпосылки формирования певческого образования Подолья, связанные с системой церковно-духовных заведений; раскрыта музыкально-педагогическая деятельность известных и малоизвестных в Украине педагогов-музыкантов, преподавателей вокально-хоровых дисциплин; проанализировано содержание учебно-воспитательного процесса с вокально-хоровой подготовки кадров; обобщены достижения певческого образования, историко-педагогический опыт и определены перспективные пути их применения в современной педагогической практике Украины.

В работе рассмотрено историко-педагогические и культурно-художественные предпосылки становления музыкального образования на Подолье, певческое образование в учебных заведениях духовного и светского направлений. Выявлено, что в исследуемый период была сформирована структура музыкального образования и воспитания учащихся Подольского края, ее приоритет составляли общеобразовательные учреждения. Профессиональное музыкальное образование предоставляли специальные и духовные заведения.

Рассмотрено лирическое искусство Подолья, исследовалась деятельность музыкально-просветительских деятелей региона и роль „Просвита” и музыкальных обществ в художественной жизни края. Характерной особенностью художественного развития указанного периода было создание различных культурно-общественных организаций. „Просвита” была очагом культурно-образовательного украинского движения на Подолье.

Освещено вопросы обеспечения учебных заведений учебно-методической литературой, дана характеристика музыкально-теоретической подготовки учителей музыки в учебных заведениях, раскрыты музыкально-просветительские и педагогические взгляды просветителей Подолья.

В развитии музыкального образования и культуры Подолья существенную роль сыграли духовные и образовательные центры, любительские музыкальные общества, прежде всего „Просвита”, профессиональные учебные заведения. Развитие хорового пения было самым распространенным видом музицирования, который рос как со светскими, так и сакральными институтами, но особое значение приобрело в церковной сфере, где создавались соответствующие условия для получения основательного певческого образования. Во второй половине XIX в. одной из задач учебных образовательных учреждений было ознакомление с основами музыкальной грамоты, церковного пения и воспитание образованных музыкантов. Профессиональное образование появилось на подольской земле лишь в начале XX века, с созданием первой музыкальной школы в Подольской губернии профессором Т. Ганицким. Находясь в центре Украины, Подольский край всегда остро реагировал на тенденции общенационального развития. С

историей Подолья связана деятельность таких знаковых фигур в украинском музыкальном образовании и музыкальной культуре как Д. Белобрицкий, Ю. Богданов, Т. Ганицкий, В. Заремба, З. Коминок, А. Коципинский, М. Леонтович, М. Литвиненко-Вольгемут, В. Петр, А. Приходько, К. Стеценко.

Результаты проведенного нами исследования убедительно свидетельствуют, что певческое образование Подолья предстает целостным и динамичным явлением, является важным компонентом расцвета украинской музыкального образования в целом. За указанный период музыкальное искусство Подолья претерпело значительную эволюцию, реальные достижения педагогического опыта позволили выявить перспективные пути их применения в современной практике национальной школы Украины:

Основные результаты исследования могут использоваться в разработке методики преподавания музыкально-теоретических дисциплин высших и средних учебных заведений образования, культуры и искусств; написании учебников и пособий по истории музыкальной педагогики и этнопедагогики, истории украинской музыки. Исследовательский материал может также использоваться работниками музеев, учителями музыки.

Ключевые слова: певческое образование, музыкальное образование, педагоги-музыканты, учебные заведения, Подолье.

Yarova M. V. Formation and Development of Vocal-Choral Education in Podillia Region (end of the XIX – beginning of the XX Centuries). – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree in pedagogics, speciality 13.00.01 – general pedagogics and history of pedagogics. – Dragomanov National Pedagogical University.– Kyiv, 2011.

The dissertation deals with historic-pedagogical analyses of formation and development of vocal-choral education in Podillia region. Scientific analysis of the process of formation, peculiarities of development of music education in educational establishments of the region, their interconnection with educational organizations of Podillia region is done; historical pre-conditions of formation of vocal-choral education in Podillia region, connected with the system of church-spiritual institutions are analysed; music-pedagogical activity of famous and little known in Ukraine pedagogues-musicians, teachers of singing is revealed; the content of educational process in vocal-choral training of specialists in educational establishments, the ways of personalization of pedagogues are analysed; achievements in vocal-choral education, historical-pedagogical experience are generalized, and perspective ways of their usage in modern pedagogical practice of Ukraine are determined.

Basic results of the research can be used in development of methodology of teaching music-theoretical subjects of higher and general educational establishments, establishments of culture and art; in writing textbooks in history of music pedagogics as well as of ethno pedagogics, history of Ukrainian music.

Key words: vocal-choral education, music education, pedagogues-musicians, educational establishments, Podillia region.